

Az ember öröme, értelmes cselekvésre született, bármi legyen a sorsa: „ezzel az arccal kezdtem s végzem/ez teremtődött boldogságra”. A kint gyűlöli, s csupán mértékét, az embert tiszteli. Megvetéssel szól azokról, akik a szenvedéssel manipulálnak, mintegy áruba bocsátva: „A kint ki-ki szétszortírozza/s nagyobb csomót jussol magának”.

Nemcsak a költő, hanem az értelmiségi „ars poéticáját” is megfogalmazza, kilépvén a szakma-gondok köréből: „Mi keret műveltünk s a lét/megállt itt néhány pillanatra /míg őriztük a szenvedélyt,/nem tárolván tőket kamatra”. Voltaire-iánus-epikureista hitvallása ellenére gyakori a sztoikus-szkeptikus felhangja, s ezt a fényűzést az igazi epikureista csak ritkán engedi meg magának. De az önirónia segítségével behízélgően enyhíti önmarcangolását, mert nemcsak az a fontos, hogy mit mond a költő, hanem még fontosabb, hogy hogyan mondja: „Álmomban is sznob: tinta után lótok,/várj, be kell írnod példányomba neved” — írja kedvence, Halász Gábor szelleméhez. Esményképe a literary gentleman, aki derúsen kételkedik, s a szomorúságban is könnyed: „a néhányak közé tartozhatol itt,/akiknek kivételképpen megengedtetik /egy kis hodleri dekadencia”.

Néhány istenes, isten-tegező versének különös értéke, hogy a szózat tárgya emberi személlyel helyettesíthető: „oltalomra-/szorulót ne engedj, te, hallod?/odakinn szétfagynom ruhátlan”. Az emberek közötti érintkezés kalandos és kockázatos szellemi „érzékeny utazás”: „természetből izgága utazó/— hazátlanul is törvényalkotó — behajózzam-e öblödbe, száműzöttnek?” A másik embert „várakozásom forró terepének” nevezi.

Vékony kötetéből bőséggel idézhetnénk még aforizma-erejű kulcsmondásokat, lelibe találó gondolatokat. Hiszen legfőbb bizalma a költői alkotómunka iránt ez: „ajándékozhatasz fontos szavakat”. A „fontos szavaknak” a versben nemcsak gondolati töltése van, hanem érzelmi fűtőanyaga is — és a szavak hiábavalósága miatti aggodalom vissza-visszahall a műre: „apoteózisod összeroskad./Törmelkeivel mire mész?”; „intelmeid — akár az út pora...”

Mégis, a vers szabadság, haláltól elhódított élet, kőbe vésvé megállított pillanat: „Szabad a szó, ha megtöretlen / furakszik szívéig a létnek”. S ez a megszenvedett hit a szó erejében, az észrevétlen is töretlen ívű pályában a költészet újjáéledt ön-bizalmát jellemzi.

(Szépirodalmi Könyvkiadó)

Alföldy Jenő

Tanulmányok a XX. századi irodalomtudomány irányzatairól

Nincs a szellemi életnek egyetlen területe sem, amelynek fejlődésére ne hatott volna kedvezően a szovjet párt huszadik kongresszusát követő konszolidálódó politikai légkör. A marxista irodalomtudományban az ötvenes évek végén az irodalomelméleti kutatások, viták megélénkülése nyitott új fejezetet, amelyet elsősorban a realizmus-fogalom értelmezése és az avantgardizmus sokszínű törekvéseinek megítélése körüli polémia fémjelzett.

A magyar irodalomtudományban is megfigyelhető egyfajta kiegyenlítődési tendencia a történet és az elmélet vonalán. Az összefoglaló jellegű történeti munkák, szintéziskísérletek, lexikonok mellett az utóbbi években néhány jelentős, kifejezetten elméleti igényű és irányú tanulmánykötet is napvilágot látott.

S a kutatások eredményeivel párhuzamosan természetszerűleg megnőtt a szaktudományok iránti érdeklődés: az olvasók különösen olyan tudományterületekhez vonzódnak, amelyek nemcsak szakjellegű információkat nyújtanak, hanem filozófiai, ideológiai, történeti összefüggésekre világítanak rá. Az MTA Irodalomtudományi

Intézetének gondozásában megjelent „Tanulmányok a XX. századi irodalomtudomány irányzatairól” című kötet minden bizonnyal ezek közé sorolható, hiszen egyrészt ezeket az iráyzatokat elszakíthatatlan szálak fűzik egy-egy korszak ideológiai és művészeti életének történetéhez, másrészt pedig a tanulmányok tudatosan kitérnek irodalomtudományi iskoláknak marxizmushoz való viszonyára is.

A kötet az irodalomtudományi törekvések feltérképezésével az irodalomelmélet jelenlegi státuszát rögzíti. A tanulmányok tájékozlató jellegűek, de egyszersmind elméleti igényű feladatot is teljesítenek. A szerkesztő Nyíró Lajos — aki maga is a marxista irodalomelmélet egyik kiváló hazai képviselője — bevezetőjében utal erre az igényre: „Ez a tanulmánykötet a lendületben lévő marxista irodalomtudományt hivatott szolgálni. A XX. századi irodalomtudományi iskolák bemutatásával azokat az eredményeket igyekeztünk kiemelni, amelyek szükséges és kellő áttétellel hasznos tanulságokkal szolgálnak kutatásaink irányainak kialakításához. Nemcsak sikereiket mérlegeljük: fontos tanulságokat rejtenek számunkra kudarcaik és meddő kísérleteik is, melyek polgári osztálybeállítottságukban és idealista ideológiájukban gyökereznek... A XX. századi irodalomtudományi iskolák feltárásával egyidejűleg hozzájárultunk a marxista művészetszemlélet és irodalomelmélet történetének nagyobb szabású feldolgozásához is. Ez annál inkább sürgető feladat, mert átfogó, összefoglaló tudományos feldolgozás a marxista irodalomtudomány történetéről nincsen sem nálunk, sem más országban.”

A vaskos kötet tizenhárom — zömében már folyóiratokban (Kritika, Helikon) megjelent, de itt kibővített — tanulmányt tartalmaz. Az írásokat — némi önkénnyel — négy nagyobb egységbe csoportosíthatjuk. Az első csoportot azokról az iskolákról szóló tanulmányok alkotják, amelyekben a filozófiai irányzatok konkrét, közvetlen vetületével találkozhatunk. Ide tartoznak Horváth Károlynak és H. Lukács Borbálának a pozitívista illetve a német szellemtörténeti irodalomszemlélettel, valamint Vajda György Mihálynak és Köpeczi Bélának a fenomenológia illetve az egzisztencializmus és az irodalomtudomány összefüggéseivel foglalkozó írásai. A cseh, az orosz, a lengyel és az amerikai formalista iskolák törekvéseit és főbb jellemzőit Sziklay László, Nyíró Lajos, Bojtár Endre és Szili József mutatja be. Hankiss Elemér, Varga Károly és Voigt Vilmos az irodalomtudománynak más tudományágakhoz — nevezetesen a pszichológiához, a szociológiához, valamint a folklorisztikához — fűződő kapcsolatát elemzi. Fodor István és Csetri Lajos tanulmányát egyediségük rokonítja: az előbbi — az önálló iskoláknak nem nevezhető — úgynevezett francia szövegmagyarazó módszerrel, az utóbbi az irodalom stílustörténeti elméletével foglalkozik.

A közvetlen idealista filozófián alapuló irodalomtudományi iskolák a problémák felvetésében — milyenek az irodalmi történetiség kutatásának lehetőségei?, mi módon létezik a műalkotás?, milyen a műben az objektív és szubjektív mozzanatok egysége?, milyen a művek születése, fogadtatása, hatása? stb. — gyakorta indulnak el követendő úton, a kérdések megválaszolásához azonban nem elegendők a statikus, formális, idealista gondolkodás eszközei.

A formalista iskolák jeles képviselői, mint a cseh J. Mukarovsky, az orosz V. Sklovszkij, J. Tynanov, R. Jakobson, a lengyel M. Kridl vagy az amerikai J. C. Ransom, A. Tate és C. Brooks — eltekintve nemzeti karakterüktől — azt a tudományos eszményt hirdették, hogy az irodalom jelenségeinek bonyolult szövevénye egzakttá, tudományos módszerrel felbontható, analizálható, értelmezhető. Az irodalmi vizsgálódás nyelvközpontúságát vallották. Szerintük az irodalom fejlődése immanens jellegű, mozgásának autonóm törvényei vannak, amelyet elsősorban alapevő anyagának a költői (esztétikai) nyelvnek a fejlődése határoz meg. A műalkotást szisztémaként fogták fel, s a nyelvet a műalkotás tudományos „modelljét”, s a modern irodalomtudomány fejlődésének ezzel új medret vájtak.

Mi használható fel a — dogmatizmus időszejében egyértelműen elutasított — strukturalizmusból napjaink marxista irodalomtudománya számára és mi nem?

Sziklay László a prágai iskolát elemző tanulmányában Ján Rozner, mai szlovák kritikust idézi: „A strukturalizmusnak a marxista irodalomtudományban azzal lehet kezdeményező szerepe, hogy olyan problémákat állított fel számára, amelyeket a marxista tudomány újszerű alkotó módon old meg. Ezzel a kezdeményező jellegével a strukturalizmusnak ma is időszerű értéke van.” Kétségtelen, például hogy a prá-

gái örökségére támaszkodó cseh és szlovák irodalomtudomány lényegesen alaposabban tud a műalkotás stílusvizsgálatának, formai elemzésének kérdéseivel foglalkozni mint azoknak a szomszéd nemzeteknek az irodalomtudománya (mint éppen a magyar), amelyeknél a polgári irodalomtudomány pozitívista, illetve szellemtörténeti szemléleti alapjai ellenkeztek a műalkotás egzakt módszerrel való megközelítésének igényével. Pedig a strukturálista módszerek segítségével a kutatók mélyrehatóbban tudják feltárni a műalkotások formavilágának törvényszerűségeit. „Mégis: ha ez a módszer „divattá”, modorra — és főleg öncélúvá vagy éppen kizárólagossá — válik, ugyanolyan torzításokat eredményezhet, az irodalomtudománynak ugyanolyan egyoldalúságra vezethet, mint azok a leíró jellegű, pszichologizáló, biografikus módszerek, amelyek ellen annak idején a strukturalizmus vívta a maga harcát.”

Az viszont aligha bírálendő, hogy — kiváltképp az orosz formalisták — az irodalom fejlődésének elméleti megalapozásában mindig az újra, a kísérletezésre, a korszerűre tették a hangsúlyt, s ezzel objektíve a művészet forradalmi lendületét támogatták. Ostorozták a művészetet bomlasztó kispolgári harmonia-eszményt, az automatizált, a megszokottra támaszkodó esztétikai elveket s általában a konformizmust sugalló művészetszemléletet. Ugyanakkor — munkásságuk elemzéséből — az is kiderül, hogy az irodalom függetlenségét, a társadalmi élettől és más tudatformáktól való elhatároltságát hirdető — és a század első évtizedeiben történelmileg szükséges-elméletük alapján véve téves filozófiai alapokra, agnosztikus szemléletre épült, s így ez az élő művészet gyakorlata számára képtelen volt pozitíven fogalmazott programot adni.

A magyar irodalomtudomány jelentős eredménye e gazdag tartalmú kötet megjelentetése, hiszen — kevesebbet, mint — az irodalomelmélet önálló tudományágként való fejlesztésének realitását bizonyítja.

(Akadémia Kiadó, 1970)

Csongrády Béla